



ODGOJ MLADIH – ZA KAKAV ŽIVOT

Šimun Š. Ćorić

I. UVOD

Meni je bila zadana tema „Integracija vjere i života kao određeni cilj katehizacije mladih”. Odmah koristim prvotni naslov ove sadržajno smislene teme da bih jasno označio polazište onoga što slijedi.

Na katehizaciju mladih ovdje nipošto neće biti gledano kao na integraciju vjere na jednoj strani i života na drugoj. Načelno i praktično *rastavljanje* vjere od života ovdje se upravo smatra nevjerskim, a potreba integracije posljedicom te duhu evanđeoskih ideja strane rabote.

Katehizacija će, kad već spominjemo tu vremenom kvarenu riječ, ovdje označavati izravan proces odgoja i samoodgoja (sa svime što s njima ide) za trajno usvajanje *duha i načina života* kakvim je živio Isus iz Nazareta, pa će se i njezina uspješnost mjeriti isključivo prema postizavanju sličnosti.

Nadalje, zbog velike širine i sveobuhvatnosti ove problematike, ovdje nije moguće drugo nego da se tek upre prstom u neke nezaobilazne i u praksi zaboravljene stvari, a obuhvatnije o toj problematici govorim u knjizi *Mladenačke godine* – psihologijski prilog razvoju mladih (u tisku, Zavičajna biblioteka, Mostar).

II. ORGANIZIRANI VJERONAUCI

U Crkvi u Hrvata postoje u gotovo svim srednjoškolskim i sveučilišnim centrima organizirani vjeronauci za omladinu. Golema većina ovih sastanaka „za vjersku izgradnju mladih” uglavnom je strukturirana na isti način: svećenik drži predavanje, sudionici slušaju, poneki postave koje pitanje, svećenik daje odgovor i – to je uglavnom sve.

Na taj način vjeronauka za mlade postade i ostade jedan dodatan školski predmet koji se, eto, stjecajem okolnosti, održava u crkvenim prostorijama, a drži se za one koji ionako prilično drže do svojih vjerskih vrednota, te koji imaju volje i hrabrosti da još i u tu školu idu i u njoj ustraju. A ustrajnost? Ustrajnost značajno i trajno slabi, počevši od prijelaza iz sakramentalnih vjeronaučnih razreda (uzevši sakrament sv. krizme kao završni), pa preko srednjoškolskih do sveučilišnih.

Uz ovaj kvantitativni nedostatak ni kvalitativni nije mnogo bolji. Suvremeni odgajatelji sve glasnije i češće upozoravaju na manjkavosti školskog načina odgoja, čak i u predmetima koji izravno ne odgajaju ni za kakve životne nazore i stavove. Mladi su još uvijek poučavani

i odgajani, nastavnici i priručnici imaju odmjerenе i programirane odgovore na sva pitanja. Nikako da se mlade nauči kako *sami sebe mogu poučavati i odgajati*, nikako da se škola aktivira i izvuče iz pogubne pasivnosti. A stručnjaci odavno upozoravaju (Piaget, 1964; Illich, 1970.) da bi glavni cilj odgoja trebao biti stvaranje samostalnih ljudi koji su u stanju stajati na vlastitim nogama i činiti *nove stvari*. Također je velik problem i nedostatak što u školskom načinu učenja nedostaje prostora za kritički i osobni pristup stvarima, osobama i događajima. Škola, pa i vjeronaučna, monopolizirajući odgoj, zaboravila je praktično da čovjek nije samo intelektualno biće, da za izgradnju i postizavanje životnog stava nije dovoljno samo nešto znati. Ona je svojim programom opasno umanjila odgojne blagodati sveopćeg ljudskog djelovanja, rada, slobodnog vremena, hobija, života u obitelji, u novoj sredini, s prijateljima itd. A nijedne vrednote, pa ni vjerske, nisu nešto što se može jednostavno poučavanjem usaditi u čovjeka (Rest, 1974.). Kohlberg i Kramer (1969.) ne propovjednički, već znanstveno dokazuju da za mlade najčešće *nije odlučujuće što ih se „nauči“*, već kakvu kvalitetu konkretnog života doživljavaju kraj sebe.

A sve je teže zanjekati činjenicu da se mladi koji pohađaju vjeronauk (ili oni koji su ga nekad pohađali), značajno *ne razlikuju po kvaliteti načina života* od onih koji nikad nisu povirili u vjeronaučne dvorane. Mislim da to sada ne treba dokazivati navodeći brojna iskustva i citirajući rezultate proučavanja kakvoće „kršćanskog“ života ostvarivanog na radnim mjestima, u razredima, u susjedstvima.

Treba također biti svjestan činjenice da je razvoj moralnih vrednota nužno vezan i za razvoj čovjekove osobnosti (Loevinger, 1966; Windwiller, 1976.). Uz to, svodeći učenje vjerskih vrednota i zahtjevno oblikovanje životnog usmjerenja i djelovanja, bilo to po idejama npr. Isusa Krista u kršćanstvu ili proroka Muhameda u islamu, na razinu i način školskog učenja, dovodimo (već samim time) uspješnost u pitanje. Velika većina naših vjeronaučnih programa, kako se u praksi očituju, ravna se tako kao da je sva mudrost, odlučujući zadatak i najbitnija stvar u vjerskom odgoju – širenje stanovitih

činjenica, zapovijedi i propisa. A informacija je tek nekakav *intelektualni mogući početak*, koji se treba uvući, naravno, u sve pore sveukupnog života i postupno preoblikovati čovjekovu nutrinu da bude u stanju zauzimati djelotvoran stav (Kohlberg, 1971.). To uvlačenje informacije u cjelokupnost života ne prakticira se na našim vjeronaucima. Inflacija riječi i direktiva bez praktičnih poniranja u praksu omrzovoljava i ubrzo dosadi jer se „ništa ne događa“. Neki mladi znaju godinama, dugim godinama dolaziti na vjeronaučna predavanja, pa da se onda danas-sutra ipak primijeti da im nedostaje pametan i čvrst ljudski, prijateljski stav. Poslije svih tih riječi „nema čovjeka“, nema ličnosti, a mladenački se radikalizam nekako utopi u čudnoj polupobožnosti. Tomu, naravno, silno doprinosi i činjenica što se Crkva u Hrvata predstavlja u ovo naše vrijeme uglavnom kao *kulturna, obredna institucija*, a njezini se predvoditelji uglavnom bore za bolje mogućnosti nesmetanog obavljanja tog kulta, u krajnjoj liniji.

Sve ovo spomenuto i ostalo postaje razlogom različitosti od duha prve kršćanske zajednice, od njezine zagrijanosti i radikalizma, ili od dosljednosti kršćana u Rimskom Carstvu, kao i od angažiranosti stanovitih dijelova latinskoameričke ili poljske Crkve u naše vrijeme.

Neprihvatanje i neposjećivanje vjeronauka onakvog kakav većinom jest, u dobroj je mjeri normalna reakcija mladih koji instinktivno osjete da im se na vjeronauku uvijek nudi premalo, redovito teorijski i s propovjedaonice, često izvan njihovih interesa i životnih okvira. Tako njihova psihološka razina, odnosno njihova nutrina koja oblikuje životno djelovanje – ostaje nedosegnuta.

III. SLOBODNE ZAJEDNICE

Međutim, za gore spomenutu problematiku i problematičnost vjeronauka nema gotovih rješenja. Ovdje ćemo pokušati predočiti jedan drukčiji način vjeronauka, koji se pokazao daleko djelotvorniji od do sada prakticiranog, a u kojem su uvažene stanovite spoznaje pedagogije i psihologije, nužne za zdrav odgojni pristup pojedincu u njegovoj društvenoj sredini i uvj-

tovanosti. Ovovrsne vjeronaučne skupine ovdje ćemo zvati „slobodne zajednice”.

Svima koji vide nedostatke naših vjeronauka za mlade (za srednjoškolce, radničku omladinu i studente), te koji su svjesni pogubnosti inzi- stiranja na „status quo-u”, koji tragaju za no- vim mogućnostima i boljim rješenjima, ovo će biti, vjerujem, privlačan izazov. Način rada u stilu „slobodnih zajednica” uvijek rađa novim mogućnostima i proširenjima. Možda je to opći zakon kad svaki pojedinac uči da bude također svoj vjeroučitelj, kad *pronađe svoju ulogu*, kad najprije počne raditi, a onda govoriti o svojem iskustvu.

U način i duh ovih novih vjeronaučnih is- kustava spada i uvažavanje određenih naglasaka u shvaćanju i djelovanju zdravog i dobrog vjer- nika, kao i zdrave i dobre zajednice. Svi trebaju držati na umu i *jasno ponašanjem očitovati* što pod tim pojmovima misle. A važno je steći i posjedovati takvo shvaćanje jer ponekad smo svjedoci nepotpune i krive, pa time i po dušev- no zdravlje opasne religioznosti (James and Savary, 1976.).

Biti zdrav vjernik i rasti u slobodi prema svo- joj potpunosti, nudi se kao vjernički put i po- treba. Pavao će reći: „Djelujte u slobodi za koju vas je Krist oslobodio i ne dopustite da vas ikad više upregnu u jaram zarobljenosti.” (Gal 5,1).

U poslu pomaganja mladima da sve više žive u duhu i načinu Isusa iz Nazareta, kao o b v e z a n se nudi *pozitivan, kritički i ak- tivan* pristup.

Vjerski, obiteljski, školski i ostali odgojni sustavi prečesto negativistički pristupaju odga- janicima. Cio je javni život pun zapovijedi, naredaba, zabrana i zakona, pa je onda i odgojni rječnik pun negativnih direktiva: ne smiješ, moraš, zabranjeno je, nije dozvoljeno, kažnji- vo je, za to se ide u zatvor, za to se plaća kaz- na, protuzakonito je, zakon je zakon, nije po bontonu, nemoralno je, za to se ide u pakao, to je laki, a to teški grijeh, kako te nije sram, kako te nije strah, itd.

Kad ovakve upute zaposjednu odgojno oz- račje, onda život postaje teži, ne tako lako pod- nošljiv, a utjecaji na zdrav razvoj osobnosti štetni i pogubni. Svi ljudi, a posebno mladi koji

su prisiljeni da rastu u takvom ozračju, doživ- jet će i u sebe upečatiti pojam vjere i vjerskih sadržaja kao nešto što se nameće, ograničava, zarobljuje, sputava i otežava život, nešto što donosi nesigurnost, osjećaj straha i krivnje, te što rađa unutarnjim kompleksima. Dobri i zdravi vjerski sadržaji i vrednote postat će na taj način njihov teret. Uz to, njihovo nužno neodržavanje ili kršenje neke od zapovijedi (zar i pravednik ne pogriješi u danu sedam puta?) rađat će nezdravo povećanim osjećajima krivnje i tjeskobe, između ostalog i zbog neispunjenih očekivanja starijih i dragih, a i zbog svoje ne- moći i neprimjerenosti. Te naoko normalne pojave, nataložene u nutrini, mogu uroditi teškim posljedicama za čovjekovo duševno zdravlje. Trajna tjeskoba redovit je uzročni sas- tojak duševnih bolesti, a *trajno potenciranje osjećaja krivnje*, bez obzira bilo za nj stvarnog temelja ili ne, može ne samo pojedince nego i cijele zajednice, pokrajine i narode natjerati na samoubilačko kajanje i slugansku pokornost, oštećujući im maksimalno cjelokupan razvoj. Neprestano i svagdašnje predbacivanje „grijeha” i kajanje u nekim kršćanskim sredinama slično je onome predstavljenom u drami „Karamazo- vi” D. Jovanovića (1982.) koji opisuje preodgoj informbirovaca na Golom Otoku krajem četrde- setih i početkom pedesetih godina. Tako glavni lik, zatvorenik, mora pred „vaspitačem” po- navljati svaki dan punim glasom nekoliko puta: „Ja sam bandit, dezertar, hulja, izrod bez do- stojanstva, bez časti, bez ponosa, prevrtljivac, sektaš, provokator, slijepi putnik na brodu historije jugoslavenske nacije.”

Ne želimo ovdje ulaziti u psihologiju vrlo obuhvatno razrađenih posljedica rasta čovjeka u znaku negativnog odgojnog pristupa, nego tek naglasiti *potrebu i nužnost* pozitivnog odgojnog usmjerenja mladih.

To praktično znači ukazivati na njihove dobre strane i aspekte, a ne osvrutati se značajno na negativnosti, prestati s kroničnim pritužba- ma i jadanjima, a isticati ono što je u njih dobro, lijepo i uspješno. Ne treba se bojati da mladi tako neće doznati „što ne valja”. Zdravije je biti aktivno svjestan posjedovanja osobne nadarenosti i sposobnosti, svjestan da su „daro- vi različiti” i da ih treba otkrivati, razvijati i

pomagati da dođu do izražaja. Od dobrog i lijepog u čovjeku – što svatko posjeduje – sve dobro i lijepo počinje. To je način da se svijet vrednota predstavi mladima kao mnoštvo korisnih i privlačnih pozitivnih poziva i mogućnosti, a ne kao zidovi ograničenja i brda zapovijedi.

Slično je i s potrebom *kritičke usmjerenosti* u odgoju. Zdrav i napredan život u svakom društvu počiva na sposobnosti njegovih članova da slobodno mogu i kritički znaju misliti o svim stvarima s kojima se susreću u sveukupnim životnim okolnostima. Svakako je u interesu mladih, a trebao bi biti i cilj svakog odgajatelja i odgojnog sustava pa i onog vjeronaučnog da se svakog odgajnika opremi kritičkim sposobnostima da bi mogao birati zdrave i najbolje odluke, posjedujući svijest da članovi društva oblikuju društveni sistem života, a ne on njih (Young, 1980.).

Raznovrsni utjecaji već od samog djetinjstva u okrilju obitelji, pa onda redom i u ostalom dijelu društvene sredine lako usmjeruju ljudska bića prema krajnostima nekakvog ponašanja. Na jednoj strani čovjek može postati potpuno nepoučljiv i zakočiti svoj razvoj, odbacivati suradnju s okolinom, napadati sve bez razloga, odbaciti roditelje, ustaljene vrednote, pa i vjerske, i sl. Najredovitije društveno (uključujući i „crkveno“) rješenje u sukobu s takvima jest njihovo ozloglašivanje i potpuno uklanjanje dok se ne preodgoje.

Na drugoj strani, možemo sresti takve koji ni u čemu nemaju samostalnosti, koji se i u malim stvarima moraju kriti iza kakva autoriteta (od mame do zakona, državnog ili crkvenog), koji su žrtve slijepa poslušnosti i očekivanja okoline, koji se ne osjećaju ugodno na svjetlu, koji npr. neće ništa učiniti ako im župnik izričito nije dozvolio ili biskup blagoslovio, koji se vječito pozivaju na propise, koji su bez ikakve inicijative, koji – ukratko rečeno – nemaju svojega „ja“.

Ipak, pripadnici ovih obadviju krajnosti još su najmanje odgovorni za takvo stanje u kojem se nalaze. Svatko je dobrim dijelom proizvod svoje sredine i njezinih oznaka, bez obzira na osobnu odgovornost. I drugi nose odgovornost za one što su imali nesređene obiteljske odnose,

što im roditelji nisu znali ili mogli dati drukčiji odgoj, što su rasli u zlu vremenu, sistemu ili prostoru, ili barem u gorem od drugih. Pa kako svatko ima unutarne i vanjske razloge što je takav kakav jest, svatko treba i ima pravo *biti prihvaćen* onakvim kakav jest, razumijevajući teškoće i, rekao bih, višestranački cijeneći stavove. To prihvaćanje čovjeka, kao prvi i neophodan čin, početak je sljedećeg pozitivnog koraka u međusobnom životu.

Govoreći o prvoj krajnosti i skupini „pretjerano agresivnih“, oni se brzo počnu udomaćivati u „slobodnoj zajednici“. Oni često, premda i pretjerano, znaju bez uvijanja uprijeti prstom u zakukuljene slabosti uže i šire kršćanske zajednice, oni su puni snage za ono što se njima čini važnim i dobrim, imaju istančan osjećaj za nepravdu, a posebno ih razveseljava podrška iz zajednice. To je radost da se ipak može i „legalno“ djelovati, da se može i griješiti bez straha da će te netko izbaciti ili proglasiti heretikom. To postaje zapravo prostor eksperimentiranja i učenja na pogreškama, što odgajatelji obično dopuštaju samo u poslovicama. S vremenom nepovjerenje i kritizerstvo ovakvih mladih počinje prerastati u preispitivanje svojih odluka i ponašanja. Oni se također osvjedoče, to jest imaju za to u zajednici prigodu, da *neslaganja i sukobi* ne moraju voditi u izolaciju, otpisivanje, zakleto neprijateljstvo, već da se može i da je potrebnije i zdravije nositi sukobe i ostajati zajedno u njima, izoštravati, preispitivati i, ako se pokaže dovoljno razloga, mijenjati svoje stavove. U kliničkoj se literaturi jasno pokazuje naime da *neriješeni prekinuti sukobi* rađaju kasnije novim problemima u čovjekovoj nutrini. I to je jedan od razloga da se zataškavanje, prešućivanje, tabuiziranje ili zabranjivanje tema i problema ne prakticira u zdravim zajednicama.

Što se tiče onih na drugom kraju koji su *odgojem okrenuti* ovisnosti o autoritetu, oni su u zajednici poticani da što češće izriču svoje osjećaje i primjedbe o svemu što se tu događa i govori, da argumentirano ispituju stavove drugih, da počnu dizati svoj glas protiv onoga što po njihovom mišljenju nije kako treba, da donose vlastite odluke, a ne da im se zapovijeda što će činiti. U njihovu sukobu s roditeljima,

učiteljima i ostalim autoritetima potrebno je ostati uz njih. Njihovom se svakom samostalnom koraku pomaže, njihovo se kritičko ispitivanje podržava, a njihov se osjećaj za otpor i bunt oslobađa. To zapravo znači usvajati ozdravljajuća načela „pedagogije potlačenih”. Naime, svako ljudsko biće, bez obzira koliko bilo „ignorantno” ili utopljeno u „mentalitetu ušutkanosti”, *sposobno je naučiti* kritički gledati na svoj svijet u dijaloškom odnosu s drugima i postupno rasti u shvaćanju svoje osobne i društvene stvarnosti (Freire, 1982.). Takav je rast popraćen neviđenom radosti što izvire iz samostalnosti i promjene dosadašnjeg vječito postavljanog pitanja autoritetima: Što ću reći, što ću učiniti? – u pitanje sebi: Što ću reći, što ću učiniti?

Aktivan pristup u svakom odgoju, posebno kad se govori o odgoju za duh i način života kakvim je živio Isus, neizostavna je nužnost. To praktično znači da svedenost vjeronauka za mlade na predavanja o vjeri, nije ništa drugo nego suprotnost od željenog cilja, pa prestrogo ispitivanje strpljenja i upornosti onih polaznika i povećanje općedruštvene inflacije riječi.

Već je prije rečeno o neprimjerenosti školskog sustava u kojem je nastavnik *guru* sa „svetom knjigom” obvezno odobrenom ili s „imprimaturom” za sva pitanja i probleme odgovore i rješenja. Kako će se kasnije jasnije vidjeti, propovjednička ili predavačka riječ tek je dio, malen i važan dio vjeronaučnog programa, a zajednički život u pojedinačnom i skupnom *praktičnom djelovanju* ovdje se smatra okosnicom vjeronauka.

IV. UTJECAJ ČOVJEKA I DRUŠTVENE SREDINE

Zdrav naizmjeničan utjecaj čovjeka i društvene sredine označeni su na svim razinama kao što jedan neizostavan faktor u izgradnji čovjeka i cijeloga svijeta (Walsh, 1973.). To posebno vrijedi za usvajanje vrednota u vjerskim zajednicama, gdje se riječ samo za to stvara i nudi da bi postala tijelom i djelom.

U pojam društvene sredine ubraja se sve ono što je potrebno pojedincu i zajednici da bi se mogli osjećati „kod kuće”, „na svojem”, to

jest sve od materijalnih mogućnosti, npr. od prostorije za molitvu, rekreaciju, zabavu i sl, do kvalificiranih animatora, predvoditelja.

U svojstva dobrih predvoditelja spada da su zdrave i svakako razumne osobe, „višestranački” otvorene, čije su komunikacije sa zajednicom česte, temeljite i na opće zadovoljstvo, a ujedno su u stanju omogućiti dobar i prisan odnos između samih članova. Nadalje, dobri predvoditelji imaju bistar pogled i oštar sluh za sve probleme, potrebe, zanimanja i mogućnosti pojedinaca i zajednice (Goble, 1970.). Oni će posebno biti svjesni i *uvijek se praktično držati stava* da vjerske vrednote ne postoje niti su nešto izdvojeno i izuzeto iz sveukupnog čovjekova života i svijeta, te da se čovjek – u interesu njegova zdravlja i potpunosti – ne može i ne smije secirati na vjerske i nevjerske sfere.

Isus je, primjerice, bio istinski „profesionalac” i učitelj, pa vidimo da je govorio, ali uglavnom kad su ga pitali i tražili objašnjenja za tuđe i njegove postupke i čine. Znao je navratiti i u sinagogu ali se više molio pod vedrim nebom i bivao s narodom po njihovim selima i putovima. Zanimao se za sve poteškoće ljudi kraj sebe, za nj postoji sloboda čovjeka, a ne „vjerske slobode”, slavio je s onima koji su slavili, plakao s onima koji su plakali, liječio je duševno i tjelesno ugrožene ne pitajući tko kojem društvenom sloju ili ideologiji ili vjeri pripada. Aktivno je reagirao na sve društvene izopačenosti, od ekonomskih i vjerskih do političkih vidova. Upravo po svojem neizmirljivom ali konstruktivnom sukobu s *cjelokupnim društvenim „status quo-om”* dospio je do – uskršnuća. Takav je bio njegov pristup životu, na taj je način ostao „superstar”. Ukratko rečeno, Isus je svojim djelovanjem i idejama prožimao i zahvaćao cjelokupan javni i privatni život, te je *takav način života i djelovanja*, a ne današnjeg službenog pojma „vjere”, ostavio u nasljeđe i za zadaću svojim učenicima do svršetka svijeta, na svim prostorima, u svim vremenima i u svim društvenim sistemima. Njegovo evanđelje, „radosna vijest”, samo je kao takvo radosno i dobro, i samo kao takvo je ponuđeno čovjeku za oblikovanje ljepšeg života da donese sreću, da olakša život pritisnut nepravdama, promaša-

jima, bolestima, tjeskobama, nadutostima, zarobljivanjima, robovanjima, manipuliranjima, lažima, nametnutim zakonima, zloćom i sl. U spletu najrazličitijih životnih okolnosti i u mnoštvu propisa i društvenih zakona, Isus sve to olakšava upozoravajući da je samo jedno potrebno: „Ljubite jedan drugoga kao što sam ja vas ljubio. Do smrti prognanika na križu. I po tome neka ljudi vide da ste moji učenici”; rekli bismo „kršćani”.

I sada kad se pogleda kršćanske zajednice, od kojih je velika većina organizirana po sistemu tkz. župnih, onda je kod većine teško prepoznati po životu način života Isusa Krista. Da nije zapisano kako je to živio, naši bi nam zaključci po današnjoj kršćanskoj praksi vrlo malo pouzdano pokazali da se tu radi o nasljeđivanju Gospodina iz Nazareta.

Kad su se god kršćani povukli u sakristije, kad su sveli svoju prisutnost i vidljivost u svijetu na vanjske obrede, kad su se god ušutjeli djelima i riječima pri izgradnji kraljevstva pravde, mira, slobode i ljubavi u svojem konkretnom prostoru i vremenu, dospjeli su u najveću opasnost, počeli su se iznevjeravati Isusovu poslanju i „radosnu vijest” pretvarati u opterećenje, u tužni odbojni glas.

Međutim, djelujući i živeći na Isusov način, zajednice će biti u stanju da sebe pomlađuju i jačaju zrelim i samostalnim članovima koji su bez ograda slobodni da „budu svoji i svoji ostanu”. Naime, čovjek je svugdje, pa i u Crkvi, najviše ugrožen u svojoj slobodi. Rađa se slobodan, ali već prvo što nauči jest da čini ono što mu se kaže, pa cio svoj daljnji život uglavnom drugo i ne čini (Berne, 1967a). A istinski samostalni ljudi, tvrdi isti istraživač (1967b), očituju se u oslobađanju ili ponovnom zadobivanju sposobnosti *svjesnosti*, *spontanosti* i *intimnosti*.

Proces osamostaljivanja počinje sa *svjesnosti*. Vjernici u tom procesu počinju odlagati zastarjele i neprimjerene, još u djetinjstvu stečene vjerske misli i predstave koje ne odgovaraju ili štete „sadašnjim” spoznanjima. Oni tako stječu i upotpunjuju svoje vjersko iskustvo ne toliko u obliku i zbog nasljeđene svijesti, koliko zbog osobno doživljenog susreta s vjerskim vrednotama. Vjernici koji pri rastu ove svijesti

otkriju u sebi ponašanje tiranina ili razdražljive djece, u stanju su da se odluče za nove putove. Oni koji počnu svjesnije živjeti, doživljavat će cio svijet u novom svjetlu. Drukčije će im odzvanjati i ptičji cvrkut i opori ljudski glasovi.

Kaže se da čovjek *djeluje spontano* kad je njegovo ponašanje pravi odsjaj njegova unutar-njeg stava i stanja, a ne tržišnih zahtjeva njegove okoline. U spontanosti se očituje sposobnost promjene i stalnog rasta kao posljedice slijeđenja osobne unutarne odluke. Po spontanosti su vjernici sposobni da mirno odlučuju o svojem etičkom djelovanju i u isto vrijeme osjećaju poštovanje za istu slobodu svojih sugrađana. Fleksibilni su, ne podliježu okamenjenom i jednom im danom načinu života po vjeri, a nauče ići novim putovima vjerskog mišljenja, osjećanja, odlučivanja i djelovanja.

Neizostavna sposobnost samostalnih ljudi jest također *intimnost*. Njome naravni osjećaji topline i bliskosti prema drugim dolaze do izražaja. Ona je mogućnost da se voli „svim srcem i svom pameću” jer tada smo najsposobniji da jedni drugima osobne darove nudimo i da ih izmjenjujemo. Intimnost se često odnosi i na intenzivno doživljavanje Boga, uz osjećaj i znanje da „Bog jest ljubav”

Intimnost je svakako potrebna čovjeku kao kruh svagdašnji. Vjernici i njihovi predvoditelji koji nisu redovno naviknuli izražavati toplinu, srdačnost i nježnost, sputavaju svoje osjećaje za zdrav život neophodne bliskosti, pa to često postane smetnja valjanom dodiru s ljudima i s Bogom. Potrebno je da i odrasli budu „kao djeca” žele li sve svoje najbolje darove davati i od drugih znati primati. I od Boga i od ljudi.

Sve će te tri sposobnosti biti vidljivo prisutne u svakoj kršćanskoj zajednici i u svakom čovjeku koji iz duše voli nasljeđujući Isusa iz Nazareta. „Onaj koji radi što je pošteno, dolazi svjetlu.” (Iv 3,21).

V. VJERONAUČNA AKTIVNOST U SLOBODNIM ZAJEDNICAMA

Vjeronaučna aktivnost u slobodnim zajednicama višestruko je organizirana. U zajednici nema formalnog članstva ni obveznih dužno-

sti. Sve se temelji na samoinicijativi, osobnom donošenju odluka, na ponudi bez obveze i na slobodnoj potražnji. Pojedinci i grupe odgovorni su samo za ono što su sami izabrali i prihvatili. U zajednici djeluju različite interesne grupe.

Cijela se zajednica obično okupi na nedjeljnoj misi i na još jednom tjednom susretu, a interesne grupe još napose po potrebi i međusobnom dogovoru. Nedjeljne mise mladi organiziraju sami koliko god više mogu, ali računaju i na sudjelovanje cijele župne zajednice jer znaju da su tu svi jedni za druge.

Tjedni će sastanci tražiti više namjenski uređenog prostora: za zajedničke susrete, za sastanke i djelatnosti interesnih grupa, za čitaonicu i knjižnicu, za sport i zabavu i sl. Ma koliko su u hrvatskoj Crkvi ekonomska situacija i još neke okolnosti pridonijele župnim zajednicama bez dvorana i ostalih društvenih prostora, izgleda da priličnu odgovornost za takvo stanje snose neuviđavni duhovni predvoditelji. Prije 7–8 godina slušao sam svećeničke komentare na gradnju nekih lijepih društvenih prostorija u jednoj župi. Čuo sam kako se pomalo cinički prebacuje župniku da gradi „školu”, „nepotrebno”, da ovo nije „Zapad” i još neke neuke primjedbe. Prošle sam godine razgovarao pojedinačno s osmoricom župnika o župnim društvenim prostorijama. Nijedna ih od tih župa nije imala. U razgovoru nisam postavljao izravna pitanja, već pokušao nevezano razgovarati o toj temi. Trojica su mi župnika odmah rekla da te prostorije i dvorane „nisu potrebne”, „nisu za naše prilike” i „što će mi”. Jedan mi je rekao da planira graditi veliku župnu dvoranu i još nešto uz nju. Dvojica su spominjala nepremostive financijske poteškoće, a dvojica se nisu tužila što nemaju dvoranu, niti su priželjkivala da je naprave.

Uza stvarnu funkcionalnu potrebu takvih prostorija treba spomenuti i tvrdnje psihologa o važnosti i potrebi osjećaja „teritorijalnosti” ili „teritorijalne pripadnosti” u ljudskom životu. Ljudi brane svoj stol u uredu, svoju sobu, svoje dvorište, svoj razred, svoje međe u polju i seoske ili državne granice. Ljudi se ljepše osjećaju u svojem kutu gostionice u koju češće navraćaju. *Osobna identifikacija s prostorom* postaje nezamjenljiva potreba.

Isto vrijedi i za crkvene prostore ako želimo da ih se čuva i brani kao svoje, te da se prihvaćaju i vrednote o kojima se sluša i koje se ističu u toj određenoj sredini.

Mladi posebno imaju unutarnju potrebu da nešto bude „njihovo”, upravo za njih. Takve mogućnosti ujedno šire osjećaj svojine, pripadnosti, sigurnosti i udomaćenosti. Taj je osjećaj vrlo potreban kad mladima želimo pomoći da se osjećaju slobodno i kod kuće, a izbjegnju službenosti crkvenog prostora i otuđenost školskog sustava odgoja.

Knjižnice i čitaonice nudit će mogućnosti suvremene i ozbiljne informiranosti, poučljivosti i duhovne izgradnje. Sport i zabava unosit će radost, omogućiti mladima da se bolje upoznaju i prijatelje upravo na tom crkvenom prostoru i tako lakše i zadovoljnije na istom mjestu prihvate i ostale vrijednosti. Pristupačnost tim prostorijama mora biti laka i jednostavna. Dobro je da barem neki od mladih imaju ključ od „svojih” prostorija i da se osjećaju slobodni da u njih ulaze.

Vrijeme održavanja tjednih susreta ne smije biti kratko. Duljina susreta (računajući od vremena kad prvi počnu dolaziti do vremena kad i posljednji odu) uvažava činjenjicu da svi ne mogu stići u isto vrijeme ni jednako dugo ostati, a posebno da je potrebno mnogo više od „službenog” vremena da se mladi prijatelje i organiziraju zajednički konkretan rad. Na tom tjednom susretu samo je jedan sat vremena programiran. To je vrijeme kad svi prisutni zajedno sjednu te razgovaraju, planiraju zajedno ili poslušaju korisnu informaciju. Pojedinci i grupe izvještavaju o svojem radu i planovima, traže istomišljenike, izmjenjuju sve vrste informacija ili ih dobivaju od predavača. Monolog predavača ograničen je na petnaest minuta i shvaćen je kao sažet poticaj na daljnju razradu i osobno proučavanje. Na kraju se uči pjevati suvremene duhovne pjesme desetak minuta. Ostatak je susreta na slobodnom raspolaganju za druge ozbiljne ili zabavne aktivnosti, pojedinačno ili prema interesu grupa.

Gledano iz dosadašnjih iskustava slobodnih zajednica, *interesne grupe* pokrivaju različita područja života. Njihovo nastojanje uglavnom potječe od inicijative pojedinca u procesu okup-

ljanja, a dosad su postojale sljedeće:

1. Biblijska grupa okupi one koji imaju interesa i vremena za zajedničko proučavanje biblijskih tekstova i njihovu današnju primjenu. Ona obično bude otvorena i određenom broju vjernika iz šire župne zajednice. Proučavanje Biblije postane ubrzo tema u župnoj zajednici i dovodi do praktičnih koraka. Kako naši vjernici obično slabo poznaju Sveto pismo, budu vrlo iznenađeni nekim tekstovima i njihovim mogućim tumačenjima.

2. Poslužiteljska grupa pomaže na svoj način stvaranju prijateljskog ugođaja na tjednim susretima. Brine se da prostorije budu dobro održavane, osiguravaju iz zajedničkog fonda da bude npr. čaja, voćnih sokova i sl.

3. Molitveno-meditativna grupa s vremenom će imati osiguran porast. U njoj je potreban netko tko je osposobljen za podučavanje meditiranja, molitve. Duhovne vježbe u osami (i moliti treba naučiti) postaju sve očitija potreba mladih kršćana. Međutim, ovakve se skupine češće nađu u višestrukoj opasnosti. Prvo je moguće da im molitveno raspoloženje postane samo sebi svrhom, bez značajnijeg utjecaja na praktičnu aktivnost i djelotvornost. Drugo, sve one koji nemaju ili ne zagovaraju slična iskustva koja oni imaju, mogu lako početi smatrati „neobraćenima”, manje kršćanima. Treće, za takve se skupine znaju brzo zagrijati i duševno neuravnotežene osobe. No meditacija je vrlo snažan psihički napor, pa ako voditelji nisu kvalificirani liječnici za takva duševna oštećenja (npr. ako nisu ni psiholozi ni psihijatri), stanje se takvih osoba najčešće meditacijom opasno pogorša. Meditativni silazak u osobne dubine duše mora biti vrlo oprezno i stručno praćen i kod zdravih osoba, a za tu stručnost nije dovoljna samo teološka naobrazba niti meditativna pouka stečena na kakvom tečaju.

4. Grupa „Ljudska prava” pokušava uspostavljati i držati kontakt sa svim mirotvornim pokretima i ustanovama za zaštitu ljudskih prava. Članovi se nadahnjuju u prvom redu temeljnim biblijskim poslanjem Isusa Krista čovjeku i čovjeka čovjeku: donositi pravdu, iskorjenjivati nepravdu.

5. Dramsko-literarna grupa vrlo je omiljena među mladima. Oni su skloni ovovrsnom nači-

nu izražavanja svojih osjećaja i svojih misli. Kroz igrokaze i poeziju najčešće se provlače temeljne ljudske poruke i vrednote. Treba svakako izbjegavati češće vidljive „pobožne priredbe” koje ne predstavljaju nikakav izazov ljudskom duhu, a ni scenski ni literarno ne kažu ništa novo.

6. Ako u župnoj zajednici nema ni čitaonice ni knjižnice, **knjižničarska grupa** će početi raditi na njihovu uspostavljanju.

7. Sportska grupa priređuje i nudi sportske aktivnosti za sve.

8. Rekreacijska grupa priređuje dvomjesečno posjete sličnim vjeronaučnim skupinama i sl.

9. Ekumensko-dijaloška grupa okuplja one koji su zainteresirani za proučavanje drugih vjerskih sljedbi, različitih nazora na svijet.

10. Liturgijska grupa brinut će se za lijepo, sadržajno i suvremeno priređenu liturgiju.

11. Tutorska grupa brine se za pomaganje drugima u učenju, npr. u stranim jezicima, matematici i sl.

12. Glazbena grupa okuplja one koji su posebno zainteresirani za sviranje i pjevanje u liturgijskim i zabavnim prigodama.

13. Samaritanska grupa sastoji se od onih koji posebno žele biti pri ruci osamljenima po staračkim domovima, sirotištima i sl.

14. Misionarska grupa proučava misijska kretanja u Crkvi, drži kontakt s kojom misionarskom zajednicom, pomaže misijama i sl.

15. Animatorska grupa okuplja one pojedince, zajedno s animatorom zajednice, koji žele i sposobni su raditi na organizacijskoj i poticateljskoj razini zajednice.

Budući da je ova grupa u većoj opasnosti od drugih da iskrivi svoju ulogu, ovdje treba spomenuti neke važne činjenice.

Ova grupa nije nikakva vlast u zajednici. Imat će na umu i održavati ono što je Isus tražio: „Znate da se velikaši ovoga svijeta *služe vlastću* nad narodom. Međutim, neka ne bude tako među vama...” (usp. Mt 20, 25 sl.).

Članovi animatorske grupe pomagat će svojom razboritošću i rastom da zajednica što bolje napreduje. Očitovat će se po onome što *čine i neće zapovijedati*. Slikovito rečeno, oni neće nikada postati gradska uprava, ali će sve činiti da se život u gradu lijepo odvija. Izbjagavanjem

„vođa” i „narednika”, pomiče se odgovornost na svakog člana zajednice.

Zbog ustaljene uloge svećenika, koji je još uvijek bez dovoljno kritike prihvaćani autoritet za svoje vjernike, članovi zajednice ovdje su u opasnosti da postanu ovisni i da previše očekuju od svećenika animatora. Ponekad se i nesvjesno njega prihvaća kao vođu, od njega se očekuju nalazi, mjeri se njegovim mjerilima, očekuju od njega da bude primjer u svemu, da ih predvodi na svim putovima (Bion, 1975.). Svi ovakvi i slični stavovi opasno umanjuju inicijativu, snagu, samostalnost i aktivnost pojedinca na svim društvenim razinama.

Za animatora je također važno, a u interesu razvoja cijele zajednice, da ne nastupa kao rabi, već kao prijatelj, da se druži s mladima u njihovim sredinama, da upozna njihove mentalitetske i obiteljske prilike. Ukratko, treba tako biti blizak njihovom životu kao što je Isus bio blizak svakidašnjici svojih prijatelja. Ne treba ni spominjati da će animator izbjegavati bilo kakvo nametanje i navaljivanje ondje gdje ga ne žele. Time bi radio protiv svojega poslanja.

Kao što se već dade zaključiti, animatorska će se skupina brinuti da do izražaja dođu sljedeće pojedinosti:

– Naći načina i poučiti zajednicu o procesu grupnog rada, iskustva, i zdravih grupnih odnosa.

– Kao uvjet za nadahnuće aktivnosti, omogućiti zajednici dobre informacije o svim važnim tokovima života, s posebnim naglaskom na potrebama i gorućim problemima u „ovom vremenu” uže i šire sredine.

– Biti uvijek na strani pojedinca u zajednici, potpomagati njegovu inicijativu, kreativnost i samostalno donošenje odluka.

– Ne dijeliti čovjeka na sfere ni na ekonomske, vjerske, političke, duševne, tjelesne i slične potrebe, već gledati na čovjeka kao na nedjeljivu cjelinu sa svim njegovim potrebama i problemima, koji traže sudjelovanje sviju pri njihovim rješenjima. Jer kad god je službena Crkva počela inzistirati uglavnom na „vjerskim” slobodama i potrebama, uvijek je zasjenila svoje poslanje.

VI. OKVIRI GRUPNE DINAMIKE

Dobro poznavanje dinamike grupe jest posebna obveza, dužnost i potreba sviju onih koji žele animatorski uspješno sudjelovati u bilo kojim grupnim aktivnostima, a posjedovanje općeg znanja o ovom području uvelike će koristiti svakom sudioniku grupe aktivnosti. Ovdje ćemo predstaviti okvire grupne dinamike u zajednici. Sljedeća naslovna terminologija je usvojena (Redlich, Astrachan, 1975.) ili, točnije rečeno, općenito je ustaljena za ovu problematiku.

a) Doseg ili granice zajednice

Činjenica je da u svakoj grupi njezini članovi na poseban način i upečatljivo doživljavaju granice grupe i grupnih odnosa. Posebno se ističu tri vrste tih granica: prostorne, vremenske i psihološke.

Prostorne mogućnosti vrlo su očite. Svi se u grupi vrlo brzo naviknu na prostorije koje upotrebljavaju, počnu ih ubrzo zvati „naše”, pa se onda odmah pojavljuju ideje što u njima treba još učiniti, kako ih bolje opremiti. Zanimljivo je da mnogi neprimjetno u njima praktično stvaraju svoj obiteljski kutak, te tako olakšavaju međusobna približavanja jednih drugima. Mladi se dosjete da unesu i hladnjak s pićima, ploče i stereo-uređaj, niske stolove, vaze s cvijećem, klavir, gitaru također, umjetničke slike, posebno uređen veliki križ i sl. Taj se inventar povećava jer stalno netko nešto novo donosi. Naravno da je to tek pravljenje uvjeta za ispunjavanje drugih zadataka grupe, ali mladima se to čini također važnim i stvarno jest.

Već smo prije spomenuli vrijednost „teritorijalnosti”, bez koje je čovjek „nigdje”. U psihologiji se odavno naglašava da određeni prostor i njegova uređenost značajno utječu na ljudsko ponašanje (Higgins and Bridger, 1964; Goffman, 1958.).

Kategorija stroge vremenske određenosti proizvod je novijeg vremena. Čovječanstvo je stoljećima živjelo smirenije i hladnokrvnije, bez tjeskobne užurbanosti. Premda ima još živih koji se sjećaju smirenijeg života, kad se vrijeme širokogrudno mjerilo pogledom na sunce,

a zborovanja i susreti počinjali kad bi se svi okupili..., ipak je većina današnjeg svijeta uga- zila u histeričnost i paniku užurbanosti. Iako je to i određena potreba suvremenog načina ži- vota, ona ima svoju nezdravu stranu, pa gdje je god moguće, zdravije je živjeti bez osjećaja propisane žurbe. U zajednici se osjeća zrno radosti više i još više slobode zbog vremenske širine koja tu vlada. Izbjegnuto je vremenski ukalup- ljen početak i završetak susreta. Ozbiljno su uzete u obzir različite obveze pojedinaca. Pro- storije se otvaraju onda kad se očekuju prvi članovi, programirani se sat održava kad je naj- veći broj na okupu, a susret završava odlaskom posljednjih.

Spomenuli smo i *psihološke odrednice* ko- je postoje u svakoj grupi, a označavaju one koji joj pripadaju, nasuprot onima koji joj ne pripadaju. Sudionici zajednice uglavnom su mladi kršćani (od 15 godina i stariji), neoženje- ni i neudane. Međusobno su povezani i pomažu jedni drugima, poznaju se dobro, povjerljivi su jedni prema drugima, druže se zajedno i iz- van grupe. Znaju razviti i poseban međusobni način govora i oslovljavanja, kao i sličan ukus i zanimanje za određene teme i aktivnosti.

Međutim, treba reći da se u zajednici obje- ručke i srdačno prihvaćaju gosti i novi mogući sudionici.

b) Ustrojstvo zajednice

Sve grupe imaju određeno ustrojstvo ili svoju strukturu. Tim pojmom prvenstveno označavamo hijerarhijsku organizaciju grupe. Predvodništvo zajednice i „položaj” sveden je na dužnosti: najviše raditi, biti svima na usluzi i tako poticati druge na sličnu aktivnost, ne izdavati zakone i zapovijedi, već u svemu ići samo dotle dokle pojedinac i pojedinci svoje- voljno žele dokoračati.

Uz vrlo korisne rezultate ovakvog ozračja kao što su pojačano osobno zadovoljstvo, slo- boda od nametnutog, inicijativa, samostalnost, kreativnost i sl, pojedinci u grupi *nauče primje- ćivati* dobre i loše kvalitete vodstva i autoriteta općenito, projektirajući svoje zamisli o autori- tetima na sadašnje predvoditeljsko stanje u grupi i pročišćavajući svoja prijašnja poistovje-

ćivanja s različitim autoritetima. To je odlična prilika da se dosta nauči o jakim i slabim pred- voditeljima, o marionetama i figurama na vlasti, o moći iza upraviteljskog trona, o diktatorima i manipulativnim, o potcjenjivanju i precjenjiva- nju vođa. Međutim, također se upozna težina i složnost predvoditeljskog posla.

c) Zadatak

Svaka grupa ima svoje zadatke, a jedan (ili više njih) može biti označen kao primaran. Jasno je da je primaran zadatak zajednice rast po duhu i načinu života kakvim je živio Isus Krist. To je višeslojan zadatak koji zapravo predstavlja neprestano djelotvorno susretanje s cjelovitom životnom situacijom. Sudionici za- jednice zato nastoje gledati na život i obliko- vati ga u njegovoj punoj konkretnoj cjelovito- sti. Zajednica je, držeći se Isusova primjera, otvorena svim ljudskim potrebama i problemima, ne zatvara se u „vjerske” potrebe, već gasi požar gdje god se pojavi i gradi ondje gdje je potrebno. To svoje djelotvorno usmjerenje ima svoju ravnotežu u kontemplativnom, poučno- molitvenom procesu unutar same sebe. I jedno i drugo je nužno potrebno za održavanje po- vezanosti, zadovoljstva, uspješnosti i motiva- cije u zajednici.

d) Kultura i slika

Svaka se grupa ravna po određenim idejama i vrijednostima koje onda prilično određuju ponašanje grupe kao cjeline, a i svih pojedina- ca. Tu podlogu ovdje zovemo kulturom grupe. U zajednici se podrazumijeva zajedničko i po- jedinačno usmjerenje po idejama Isusa iz Na- zareta. U zajednici se posebno pazi da se u nje- zinom djelovanju ne podržava nezdrava podre- đenost i manjevažnost ženskog spola pred „muškim mentalitetom”. Izgrađuju se zdravi prijateljski odnosi između muških i ženskih osoba, a izbjegavaju malograđanska etiketira- nja i svrstavanja u kategorije „ljubavnog para”, „momka i djevojke” i sl.

Nadalje zajednica, kao i svaka druga grupa, stvara više različitih slika o sebi. Zajednica i podsvjesno želi o sebi ponuditi određenu sliku,

okolina zainteresirana za uspjeh zajednice također želi imati svoju sliku o njoj. Bude li onih koji su načelno ostali bez povjerenja u zajednicu, i oni će imati svoje predodžbe. Članovi će zajednice nastojati da se predstavljaju svojim djelima, te da ne podlegnu nikakvim nerealnim izvanjskim ocjenama.

e) Odnos prema autoritetu zajednice

Budući da autoritet zajednice u klasičnom smislu te riječi i ne postoji, već samo oni koji najviše rade i doprinose bez naredaba, odnos prema takvima u zajednici je na razini pravila lijepog ponašanja i poštivanja. O prednostima takvog odnosa već je prije rečeno.

f) Članstvo

Ne postoji formalno članstvo u zajednici. Zajednica je otvorena svima mladima koji se zanimaju za kršćanske vrijednosti. Okuplja neoznačene i neudane srednjoškolce, radničku omladinu i studente. Zanimljivo je iz iskustva spomenuti da se u zajednici nevjerojatno brzo stekne osjećaj pripadnosti, kao u rijetko kojoj grupi.

g) Međusobni odnosi u zajednici

Psiholozi ističu sve veću važnost činjenice da odnosi između bilo kojih sudionika grupe utječu na ponašanje cijele grupe. Mnoga ponašanja i odnosi u grupi se događaju po ulogama koje pojedinci sebi dodjeljuju, a uglavnom je to ponašanje koje se u grupnoj situaciji i očekuje, koje je u neku ruku propisano (Levinson, 1959.). Sljedeće se uloge primjećuju u svim grupama: različiti tipovi vođa, duhovni vođe, „partijski filozofi“, antivode, konformisti, nekonformisti, žrtve, mučenici, žrtveni jarci, rugalice i sl. Međusobni se odnosi događaju na svjesnim i nesvjesnim, na racionalnim i iracionalnim razinama. Berne (1966.) je upozorio da se pojedinci u grupi redovno koriste mnogim umijećima da bi izbjegli rad i odgovornost. Bion (1975.) je identificirao najvažnije iracionalne i defenzivne oblike grupnog ponašanja koji razbijaju rad grupe: „udari ili bježi”-grupa,

kad su članovi usmjereni na rušenje ili bijeg; „*ovisna grupa*”, u kojoj članovi bespomoćno nastoje slijediti vođu bez prihvaćanja odgovornosti, te „*iracionalno stvaranje klike*” u grupi, s podsvjesnom težnjom za traženjem novog vođe.

U grupama se može sresti i *infantilno ponašanje*, prouzrokovano iracionalnim strahovima i tjeskobama, osvetom, depresijom i regresijom. Pokazalo se da sve grupe koje su izložene snažnim stresovima, postaju regresivne.

U svakoj grupi također postoji *težnja za konformizmom*, a temelji se na svjesnom oponašanju autoriteta ili nesvjesnom poistovjećivanju s njima.

Na kraju treba spomenuti i *projekciju* te s njom također računati. To je iracionalna pretpostavka da i drugi imaju isto iskustvo kao „ja”. To je tzv. mjerenje po sebi.

U slobodnim je zajednicama nužno biti svjestan svih tih snaga u grupama, računati na njih, zajednički ih analizirati i o njima u manjim skupinama govoriti. Određene poteškoće u grupnom životu i djelovanju normalni su problemi koje treba očekivati kao posljedice takvog života i djelovanja. Kao na takve treba računati i otvoreno o njima raspravljati, zajednički tražeći bolja rješenja.

ZAKLJUČNI NAGLASAK

Sažetak dosadašnjeg govora o vjeronaučnoj aktivnosti nipošto nije nešto kao zajamčen i gotov recept, već kao proces određenog usmjerenja koje dobiva svoju snagu i uspješan oblik tek u konkretnoj zajednici, primijenjeno u konkretnim prilikama. Niječući dostatnost vjeronaučne riječi, ovaj način vjeronaučne aktivnosti, odgoja i samoodgoja po duhu i načinu života kakvim je živio Isus, predlaže neprestano proširivanje ovog procesa na sve razine čovjekova postojanja, preispitujući i upotpunjujući postojeće načine vjeronaučnog odgoja.

Od čitatelja ovog teksta ne očekuje se da ovakvo vjeronaučno usmjerenje proglasi dobrim ili lošim, već da na ovaj predloženi način praktično pokuša i iskuša ove nove vjeronaučne mogućnosti. Samo na taj način, *to jest kroz iskustvo*, sadržaj ovog poglavlja može se pravo vrednovati.

BIBLIOGRAFIJA

Ovdje su navedeni samo oni autori i njihova djela čiji su doprinosi bili izravno istaknuti.

Berne, E. *Principles of Group Treatment*. New York: Oxford University Press, 1966.

Berne, E. *Spiele der Erwachsenen*. Psychologie der menschlichen Beziehungen. Reinbeck, 1967(a)

Berne, E. *Spielarten und Spielregeln der Liebe*. Psychologische Analyse der Partnerbeziehung. Reinbeck, 1967(b)

Bion, W. R. Experiences in Groups. U: A. D. Colman und W. H. Bexton, *Group Relations Reader*, Sausalito, Calif.: GREX, 1975.

Freire, P. *Pedagogy of the oppressed*. New York: Continuum, 1982.

Goble, F. G. *The Third Force*. New York: Pocket Books, 1970.

Goffman, E. The characteristics of total institutions. U: *Symposium on Preventive and Social Psychiatry*, sponsored by W. R. Army Institute of Research and the National Research Council, 1958.

Higgins, G. W. and Bridger, H. The psychodynamics of intergroup experience. *Human Relations*, 1964, 17, 391–446.

Illich, I. *Deschooling Society*. New York: Harper and Row, 1970.

James, M. and Savary, L. M. *The Heart of Friendship*. New York, 1976.

Jovanović, D. Karamazovs. U: *Zagreb Theatre Company – KPGT, American Tour*. Zagreb, 1982.

Kohlberg, L. *From is to ought: How to commit*

the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development. U: T. Michel (ed.), *Cognitive development and epistemology*. New York: Academic Press, 1971.

Kohlberg, L. and Kramer, R. B. Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development. *Human development*, 1969, 12, 93–120.

Lewinsohn, D. J. Role, personality, and social structure in the organizational setting. *Journal of Abnormal Social Psychology*, 1959, 58, 170–180.

Loevinger, J. The meaning and measurement of ego development. *American Psychologist*, 1966, 21, 195–206.

Piaget, J. Development and Learning. U: R. E. Riple and V. N. Rochcastele (eds.), *Piaget rediscovered: A Report of the Conference on Cognitive Studies and Curriculum Development*. Ithaca, NY: School of Education, Cornell University, 1964.

Redlich, F. C. and Astrachan, B. Group Dynamics Training. U: A. D. Colman and W. H. Bexton, *Group Relations Reader*, Sausalito, Calif.: GREX, 1975.

Rest, J. Developmental psychology and value education. *Review of Educational Research*, 1974, 44, 241–258.

Walsh, W. B. *Theories of person-environment interaction: Implication for the college students*. Iowa City: ACT Pub., 1973.

Windmiller, M. Moral development. U: J. F. Adams, *Understanding Adolescence*, Boston: Allyn and Bacon, 1976.

Young, R. E. (ed). *Fostering Critical Thinking*. San Francisco: Jossey-Bass, 1980.